

ERFGOED DOEN!
GOED DOEN!

2011
2012

ERFGOED DOEN!

PRIMAIR ONDERWIJS

ERFGOED

ERFGOED DOEN!

LANDSCHAP ERFGOED UTRECHT

ERFGOEDPROJECTEN, SCHOLING EN ADVIES

Inhoud

- 3 Landschap Erfgoed Utrecht
- 4 Wat is erfgoed?
- 5 Erfgoed + educatie = erfgoededucatie
- 6 Erfgoed op school

- 7 Groep 1/2 Van wie is die koffer?
- 8 Groep 3 Verzamelen en bewaren
- 9 Groep 4 Oud en nieuw
- 10 Groep 5 Op stap met Jet en Jan
- 11 Groep 6 Langs de Limes
- 12 Groep 6 De nieuwe Hollandse Waterlinie in je buurt
- 13 Groep 7 Stad in de Middeleeuwen
- 14 Groep 7 Wind in de zeilen
- 15 Groep 7 De Pyramide van Austerlitz
- 16 Groep 8 Schoffels en schoorstenen
- 17 Groep 8 Je school kan de boom in!

- 18 **Samenwerking**

- 22 Advies en scholing
- 23 Andere producten

Landschap Erfgoed Utrecht

Landschap Erfgoed Utrecht werkt in het brede veld van landschap en erfgoed. Het **BEHOUDEN EN ONTWIKKELEN** van het landschap en erfgoed is één van de speerpunten van ons werk. Dit doen we samen met andere organisaties, deskundigen en vrijwilligers.

Daarnaast wil Landschap Erfgoed Utrecht de **VERHALEN** van dat landschap en het erfgoed vertellen en volwassenen en kinderen kennis laten maken met al het moois dat de provincie Utrecht rijk is. Door hen de waarde in te laten zien van een mooie leefomgeving en rijke cultuurhistorie willen wij iedereen bewust maken van het belang van het behoud ervan voor volgende generaties.

Binnen Landschap Erfgoed Utrecht houdt het team Educatie zich bezig met erfgoed-educatie. Wij bieden aan basisscholen op drie manieren ondersteuning:

- 1 Door **KANT-EN-KLARE ERFGOEDPROJECTEN** voor elke leergroep aan te bieden waarbij het erfgoed en landschap uit de eigen gemeente centraal staat. Samen kunnen deze erfgoedprojecten een leerlijn vormen.
- 2 Door **SCHOLING EN TRAININGEN** aan ICC-ers en schoolteams maken wij leerkrachten bewust van de mogelijkheden van erfgoededucatie.
- 3 Door het geven van **ADVIES EN INFORMATIE** over erfgoed, erfgoed-educatie en landelijke en regionale ontwikkelingen, zoals de Canon van Nederland, houden wij het onderwijs op de hoogte.

Kijk voor meer informatie op:

<http://onderwijs.landschaperfgoedutrecht.nl>

Wat is erfgoed?

De mens laat door zijn aanwezigheid en handelen allerlei sporen na. Deze **TASTBARE SPOREN** uit het verleden zijn dikwijls nog zichtbaar in het landschap. Erfgoed vind je eigenlijk overal. Denk maar aan een middeleeuwse stadsmuur, een lint van buitenplaatsen, een opvallend stratenpatroon, een drooggelegde polder of een verdedigingslinie. Maar ook museale voorwerpen, oude foto's, archiefstukken, traditionele gerechten, klederdracht of een interessant familieverhaal zijn erfgoed.

Onder erfgoed verstaan we de overblijfselen uit het verleden die wij – de samenleving – de moeite waard vinden om te **BEWAREN VOOR TOEKOMSTIGE GENERATIES**. Het zijn:

- voorwerpen die onze voorouders gebruikten
- historische gebouwen waarin ze leefden en werkten
- de technieken die ze ontwikkelden
- de verhalen die ze (door)vertelden
- de tradities en gebruiken die ze koesterden
- de brieven, gedichten en liedjes die zij schreven
- en de landschappen die zij hebben ingericht.

Erfgoed + educatie = Erfgoededucatie

Erfgoed maakt samen met kunst- en media-educatie onderdeel uit van **CULTUUR-EDUCATIE**. Door kennis te maken met het (lokale) erfgoed kan het een doel op zich zijn, zoals beschreven in de kerndoelen. Maar erfgoed kun je daarnaast ook goed inzetten om de lesstof begrijpelijk en levendig te maken.

Cultureel erfgoed is overal om ons heen. Dus ook heel dichtbij, in de eigen directe omgeving. Door vanuit het heden, vanuit het erfgoed dat nog tastbaar en zichtbaar is, te kijken naar het verleden **ERVAREN** leerlingen dat hun omgeving **BETEKENISVOL** is en over henzelf gaat. Hierdoor leren ze meer over wie ze zijn, waar ze wonen en dat ze deel uitmaken van een lang historisch proces.

De erfgoedprojecten van Landschap Erfgoed Utrecht passen binnen het domein **ORIËNTATIE OP JEZELF EN DE WERELD**. Geschiedenis (tijd) is dikwijls het vertrekpunt. Maar bij erfgoededucatie leren leerlingen ook nadenken over de invloed hiervan op ons leven en onze omgeving zoals het nu is. Hoe komt het dat iets juist daar is? Hoe was het vroeger en hoe is het nu? Wat vind ik ervan? Bovendien worden andere leergebieden – aardrijkskunde, taal, rekenen, mediawijsheid, natuur en techniek – bij de lessen betrokken.

Erfgoededucatie

- helpt leerlingen historisch besef bij te brengen
- brengt de lesstof dichterbij en maakt deze tastbaar
- helpt kinderen persoonlijke betekenis te geven aan hun eigen omgeving
- maakt leerlingen nieuwsgierig en leert ze bewuster te kijken en vragen te stellen
- is activerend en ervaringsgericht onderwijs
- is geschikt voor vakoverstijgend werken en geeft samenhang tussen de vakken
- helpt leerlingen een eigen mening te ontwikkelen over de waarde en wereld om hen heen.

Erfgoed op school

Onze erfgoedprojecten worden ontwikkeld in samenwerking met scholen en culturele instellingen en worden voor iedere gemeente **OP MAAT GEMAAKT**. Op die manier sluiten de projecten optimaal aan bij de directe leefomgeving van de leerlingen. Op onze website is een overzicht beschikbaar van de projecten per gemeente.

Onze projecten kunnen vaak **LESSTOFVERVANGEND** worden ingezet. In plaats van een hoofdstuk uit de lesmethode kan (een deel van) de algemene lesstof worden vervangen door lessen over de geschiedenis van de eigen omgeving. Hierdoor kunt u de leerstof begrijpelijk en aantrekkelijk maken, zonder dat het u veel extra tijd kost.

De projecten hebben een overzichtelijke docentenhandleiding waardoor de projecten eenvoudig in gebruik zijn. Er wordt gebruik gemaakt van **DIVERSE WERKVORMEN** en de projecten zijn veelal verhalend ontworpen.

Erfgoedleerlijn

Elk erfgoedproject voor het basisonderwijs is onderdeel van onze **DOORLOPENDE ERFGUEDLEERLIJN**. Ieder project staat op zichzelf, maar alle projecten tezamen vormen een leerlijn. Hierdoor kunnen alle leerlingen van groep 1 tot en met 8 op inspirerende en tastbare wijze kennismaken met de geschiedenis van de eigen omgeving. Elk jaar worden zij in aanraking met erfgoed gebracht, telkens op een andere manier, passend bij vaardigheden, kennis en belevingswereld van het kind.

Wilt u meer informatie of advies over erfgoededucatie op school, neem dan contact op met **TEAM EDUCATIE** van Landschap Erfgoed Utrecht: onderwijs@landschaperfgoedutrecht.nl.

Als u op de hoogte wilt blijven van actuele ontwikkelingen, kunt u 3 keer per jaar onze nieuwsbrief ontvangen. Meldt u aan via <http://onderwijs.landschaperfgoedutrecht.nl>.

Van wie is die koffer?

Op een dag staat er een geheimzinnige koffer in de klas. Niemand weet van wie hij is. Als de koffer open gaat, blijkt hij vol **INTERESSANTE VOORWERPEN** te zitten. Al onderzoekend en spelend met de inhoud uit de koffer proberen de leerlingen de identiteit van de eigenaar te achterhalen. Wat voor voorwerpen zijn het en van wie zouden ze kunnen zijn? Zo komen de leerlingen in aanraking met de woorden die nodig zijn om alle voorwerpen te **BENOEMEN** en leren ze taal op een natuurlijke manier begrijpen en gebruiken. Dan klopt er iemand aan de deur: de eigenaar van de koffer! Het verhaal en de voorwerpen van de eigenaar vertellen iets over de **EIGEN WOONPLAATS** van de leerlingen.

LEERGEBIED	Omgevingsonderwijs, taal, tekenen, handvaardigheid.
LEERDOELEN	Door het oplossen van het raadsel vergroten de leerlingen hun woordenschat, leggen taal/denkrelaties en leren naar elkaar te luisteren, vragen te stellen en antwoorden te zoeken. De leerlingen werken met voorwerpen, praten erover en ontdekken dat voorwerpen een verhaal vertellen en (persoonlijke) waarde hebben.
TIJDSBESLAG	4 lessen en 1 les met bezoek van verteller.
PLAATS VAN UITVOERING	In de klas.
LESMATERIAAL	Docentenhandleiding, leskoffer met voorwerpen.
KOSTEN	€ 125,- per groep (incl. bezoek verteller).

Verzamelen en bewaren

Verzamelen zit ons in het bloed. Mensen van alle leeftijden en uit allerlei culturen **VERGAREN** en **KOESTEREN** voorwerpen. Ook jonge kinderen beginnen spontaan met verzamelen van vaak heel gewone, 'waardeloze' spullen. Deze eigen 'verzamelingen' van de leerlingen vormen het startpunt. In dit project denken ze na over de **WAARDE VAN DE DINGEN** die zij, maar ook hun (groot)ouders hebben bijeengebracht en bewaard. Een voorleesverhaal leert hen dat er achter veel voorwerpen een verhaal zit: over degene die het bewaard heeft, over vroeger of over de plaats waar je woont. De ultieme bewaarplaats van verzamelingen is het **MUSEUM**; de leerlingen maken aan het eind van het project een museum met een eigen verzameling.

LEERGEBIED	Omgevingsonderwijs, taal, tekenen, handvaardigheid.
LEERDOELEN	Leerlingen worden zich bewust van de verschillende waarden die voorwerpen kunnen hebben en van de verschillende redenen om voorwerpen te bewaren: persoonlijk of collectief. Ze maken kennis met verzamelingen en leren wat een museum is. Ze krijgen een aanzet tot nadenken over het begrip 'erfgoed'. Aan de hand van voorwerpen leren leerlingen iets over de geschiedenis van hun eigen omgeving. Ze leren vertellen, luisteren, observeren, selecteren, ordenen en zelfstandig werken.
TIJDSBESLAG	5 lessen.
PLAATS VAN UITVOERING	In de klas.
LESMAERIAAL	Docentenhandleiding, leskist met voorwerpen, werkbladen.
KOSTEN	€ 65,- per groep.

Oud en nieuw

De leerkracht heeft de zolder opgeruimd en komt met een doos **OUDE SPULLEN** in de klas. De leerlingen denken mee over wat er met deze voorwerpen moet gebeuren. Ze onderzoeken de spullen en horen **HET VERHAAL ERACHTER**. Hoe zie je dat iets oud of nieuw is? Waarom is een 'gewoon' en oud voorwerp soms toch **BIJZONDER**? In een memoryspel combineren leerlingen oude en nieuwe voorwerpen, die ook gedeeltelijk uit hun eigen omgeving komen. Door te leren werken met een eenvoudige **TIJDBALK** worden de leerlingen voorbereid op het vak geschiedenis in groep 5.

LEERGEBIED

(Vorbereiding op) geschiedenis, omgevingsonderwijs, taal, tekenen.

LEERDOELEN

De leerlingen leren dat voorwerpen, gebouwen en zichzelf een geschiedenis hebben. Ze gebruiken de begrippenparen oud/nieuw en vroeger/nu, ontwikkelen tijdsbesef en leren werken met een eenvoudige tijdbalk. Leerlingen leren zelfstandig voorwerpen te onderzoeken en daaruit conclusies te trekken.

TIJDSBESLAG

5 lessen.

PLAATS VAN UITVOERING

In de klas.

LESMATERIAAL

Docentenhandleiding, leskist met voorwerpen, memoryspel, tijdbalk, werkbladen.

KOSTEN

€ 65,- per groep.

Op stap met Jet en Jan

JONG IN 1910

Dit project is opgebouwd rond het (voorlees) verhaal van Jet en Jan. Aan de hand van deze twee 'LEEF TIJ DGENOOTJES' maken de leerlingen kennis met thema's als kleding, wonen, school, de buurt, eten, spelen en werken in de eigen omgeving van **100 JAAR GELEDEN**. In het plaatselijk historisch museum gaan de leerlingen aan de slag met oude voorwerpen, die in het verhaal aan de orde komen. Ze gaan bijvoorbeeld zelf zeep kloppen, koffie malen en schoonschrijven op een leitje. Na de museumles wordt het verhaal vervolgd, zodat het project een afgerond geheel vormt.

LEERGEBIED	Geschiedenis, omgevingsonderwijs, taal, rekenen, tekenen.
LEERDOELEN	Het project kan dienen als vervanging van de lesstof over de periode rond 1900 (grootmoeders tijd). De leerlingen krijgen een beeld van het dagelijks leven in 1910 in de eigen woonplaats; ze kennen het begrip 'eeuw'; ze kunnen conclusies trekken uit historische bronnen; ze kunnen gebeurtenissen op een tijdbalk plaatsen.
TIJDSBESLAG	4 voorbereidingslessen, museumbezoek, 2-5 verwerkingslessen.
PLAATS VAN UITVOERING	In de klas en in het museum. Voor gemeenten zonder geschikt museum is er een lestasvariant: het activiteitencircuit vindt dan op school plaats en er is historische wandeling met vragen en opdrachten.
LESMATERIAAL	Lestas met o.a. docentenhandleiding, tijdbalk met fotoserie, Jet en Jan bordspel. Bij lestasvariant ook met alle materialen voor het 'activiteitencircuit' en wandeling.
CANON	Het project sluit aan bij 'Verzet tegen kinderarbeid (19 ^{de} eeuw). De werkplaats uit, de school in.'
KOSTEN	Varieert per museum. Lestasvariant € 65,- per groep.

Langs de Limes

ROMEINEN IN UTRECHT

De Romeinen zaten niet alleen in Rome, maar ook in de provincie Utrecht! **HOE LEEFDEN DE ROMEINEN?** Wat kwamen zij hier doen en hoe weten we dat? Als start ontvangt de klas vijf keer een ansichtkaart van Sem, een leeftijdgenootje van de leerlingen. De teksten op de kaarten gaan over de Romeinen, maar zijn niet helemaal juist. Sem vraagt de leerlingen om hulp. Ze gaan in de klas aan de hand van diverse soorten bronnen, zoals internet, boeken, filmpjes en creatieve opdrachten, op zoek naar antwoorden.

Ook komt er een **ARCHEOLOOG** die de leerlingen helpt met het bestuderen van Romeinse vondsten. Als de antwoorden zijn gevonden schrijven de leerlingen een brief aan Sem met wat ze te weten zijn gekomen.

LEERGEBIED	Geschiedenis, aardrijkskunde, taal, handvaardigheid, tekenen.
LEERDOELEN	Het project kan een deel van de lesstof over de Romeinen vervangen. De leerlingen leren hoe de Romeinen leefden en maken een begin met het doen van zelfstandig historisch onderzoek. Ze stellen vragen, verzamelen en selecteren informatiebronnen. Ze onderzoeken in groepjes schriftelijke, beeld- en digitale bronnen waaruit ze conclusies trekken.
TIJDSBESLAG	2 voorbereidende lessen, 1 les archeoloog in de klas, 1 verwerkingsles.
PLAATS VAN UITVOERING	In de klas.
LESMATERIAAL	Docentenhandleiding, werkbladen, ansichtkaarten, digitale bronnen, lestars met Romeinse vondsten.
CANON	Het project sluit aan bij 'De Romeinse Limes (47 v. Chr – ca. 400). Op de grens van de Romeinse wereld'.
KOSTEN	€85,- per groep (incl. bezoek archeoloog).

De nieuwe Hollandse waterlinie in je buurt

Wat doen die bunkers in het weiland? Hoe werkt een inundatie? Heeft de Nieuwe Hollandse Waterlinie nut gehad? Hoe zijn ze ooit op het idee gekomen? Hoe oud is het **FORT** bij ons in de buurt en hoe wordt dit nu gebruikt? Op deze en nog veel meer vragen vinden de leerlingen een antwoord in dit project. Ze bouwen in de klas een stukje waterlinie na en gaan in de buitenles op stap met de **POLDERWACHTER**. De leerlingen ontdekken hoe het komt dat in Nederland de rivieren soms hoger liggen dan het omringende land door zand en veen met elkaar te vergelijken. De opgedane kennis verwerken ze door een artikel te schrijven voor **WIKIKIDS**, de internet encyclopedie voor kinderen.

LEERGEBIED	Aardrijkskunde, geschiedenis, Nederlands, ict.
LEERDOELEN	De leerlingen ontdekken het verband tussen alle losse elementen waaruit de Nieuwe Hollandse Waterlinie bestaat. Ze leren waar ze ligt, hoe ze werkt en waarom ze is aangelegd. Ze werken samen en leren hun bevindingen te verwerken in een artikel voor WikiKids.
TIJDSBESLAG	4 voorbereidingslessen, buitenles met de Polderwachter, 1 verwerkingsles.
PLAATS VAN UITVOERING	In de klas en bij een fort in de buurt van de school.
LESMATERIAAL	Docentenhandleiding, werkbladen, gelamineerde tekeningen, grote kaart van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, leskist met materialen om de waterlinie na te bouwen, zand/ 'veen' en geschiedenis'boekjes'.

Voor dit project is op WikiKids binnen het portaal WikiKidsAtlas een speciaal onderdeel aangemaakt voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

CANON Het project sluit aan bij 'De Beemster (1612). Nederland en het water' (water als vriend in plaats als vijand), 'De Eerste Wereldoorlog (1914-1918). Oorlog en neutraliteit' en 'De Tweede Wereldoorlog (1940-1945). Bezetting en bevrijding' (in beide wereldoorlogen werd de linie gemobiliseerd).

KOSTEN € 65,- per groep (bezoek aan fort met de polderwachter wordt gefinancierd door de Provincie Utrecht).

BESCHIKBAAR VOOR Breukelen, Loenen en Maarsse.

Stad in de Middeleeuwen

De leerlingen kruipen in de huid van Gijsbert, een jongen die **600 JAAR GELEDEN** woonde in hun woonplaats, of een stadje vlakbij. Ze onderzoeken hoe hij woonde, hoe hij zich kleeedde en wat hij at. De eigen stad wordt onder de loep genomen: hoe zag die er uit in de middeleeuwen en wat zie je daar nu nog van terug? De leerlingen bezoeken het **PLAATSELIJK MUSEUM**, waar zij objecten onderzoeken die in het verhaal aan de orde zijn gekomen. Daarnaast gaan zij aan de slag met oude werktuigen. Welk lot wacht je als boer, burger, geestelijke en edelman? Dit ontdekken de leerlingen tijdens het afsluitende standenspel.

LEERGEBIED	Geschiedenis, omgevingsonderwijs, aardrijkskunde, taal, handvaardigheid, tekenen, koken.
LEERDOELEN	Het project kan een groot deel van de lesstof over de middeleeuwse stad vervangen. De leerlingen leren aan de hand van tastbare overblijfselen in de stad (en in het museum) over het ontstaan van en het leven in de middeleeuwse stad. Zij werken met oude, historische en nieuwe kaarten, (replica's van) middeleeuwse voorwerpen en archiefstukken en leren dat de geschiedenis van de stad nog overal te vinden en te herkennen is.
TIJDSBESLAG	4 voorbereidingslessen, bezoek aan museum, 2-4 verwerkingslessen.
PLAATS VAN UITVOERING	In de klas en het museum die het project in beheer heeft.
LESMATERIAAL	Leskist met docentenhandleiding, objecten en oude instrumenten, standenspel.
KOSTEN	Varieert per museum.

Wind in de zeilen

MOLENS IN UTRECHT

In de klas staat een zware zak met voorwerpen. Bij de zak zit een politiebericht waarin de politie de klas vraagt hen te helpen bij het **OPSPOREN VAN DE EIGENAAR**. Het blijken voorwerpen van de plaatselijke molen te zijn. Aan de hand van deze voorwerpen, beeldmateriaal en een **HISTORISCHE KAART** maken de leerlingen kennis met de molen in hun eigen omgeving en de werking daarvan. Door het luisteren naar het voorleesverhaal en het bestuderen van 17de-eeuwse bronnen leven de leerlingen zich in de geschiedenis in. Na de voorbereidingslessen volgt een bezoek aan de molen, met een rondleiding door de **MOLENAAR** zelf. In de verwerkingslessen gaan de leerlingen onder andere aan de slag met molensprekwoorden en schrijven ze zelf het verhaal af.

LEERGEBIED	Geschiedenis, aardrijkskunde, omgevingsonderwijs, taal, natuur/techniek, tekenen.
LEERDOELEN	Leerlingen maken kennis met de 17 ^{de} eeuw. Ze onderzoeken voorwerpen en werken zelfstandig aan werkbladen. Ze ontwikkelen kaartvaardigheden, technisch inzicht, worden zich bewust van de relatie tussen het landschap en de molen. Ook leren ze welke invloed de molen heeft gehad op ons taalgebruik.
TIJDSBESLAG	4 voorbereidingslessen, bezoek aan de molen, 2 verwerkingslessen.
PLAATS VAN UITVOERING	In de klas en molen.
LESMATERIAAL	Docentenhandleiding, werkbladen, molenvoorwerpen, platen.
CANON	Het project sluit aan bij 'De Beemster (1612). Nederland en het water' (poldermolen).
KOSTEN	€ 90,- per groep (incl. bezoek molen).

De Pyramide van Austerlitz

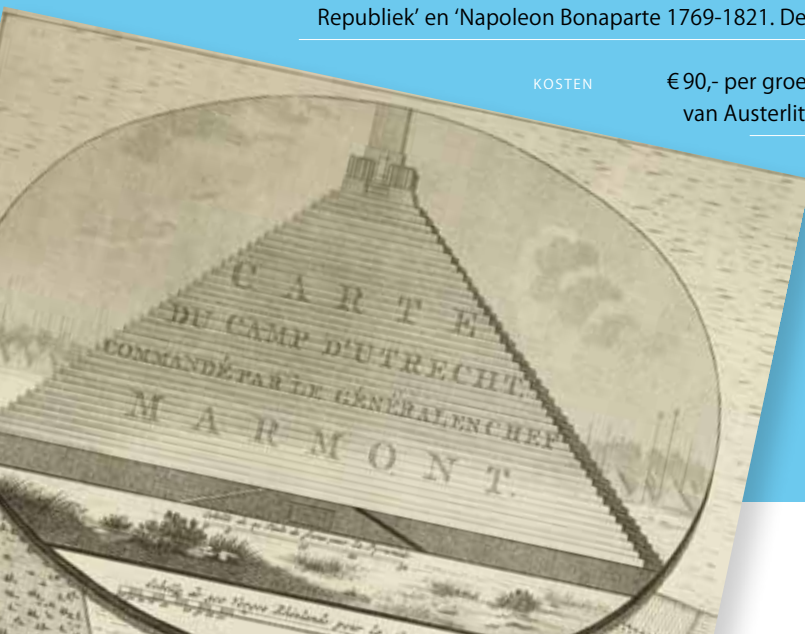
DE FRANSE TIJD IN UTRECHT

Midden in Nederland staat een indrukwekkende 'Egyptische' piramide met een obelisk (gedenknaald) er bovenop: de Pyramide van Austerlitz. Ze is in 1804 gebouwd door Franse en Nederlandse **SOLDATEN** die hier hun tentenkamp hadden. De soldaten zijn allang verdwenen, maar de piramide staat er nog. Ook de naam van het nabij gelegen **DORPJE AUSTERLITZ** doet nog denken aan deze bijzondere periode: De Franse Tijd (1795-1813). In dit project verdiepen de leerlingen zich in het leven van de soldaten in het kamp. Ook gaan ze op excursie naar de Pyramide waar ze met behulp van een kaart uit 1804 uitzoeken hoe het kamp er destijds bij heeft gelegen. Ze doen verschillende opdrachten, zoals het opmeten van de Pyramide in Franse voeten en Rijnlandse roeden; de leerlingen zullen daarna begrijpen dat **NAPOLEON** veranderingen invoerden, zoals ondermeer de meter en kilogram.

LEERGEBIED	Geschiedenis.
LEERDOELEN	De leerlingen ontdekken hoe de Pyramide van Austerlitz is verbonden met de wereldgeschiedenis en wat tot in de huidige tijd de gevolgen zijn van de Franse Tijd voor ons land. Ze leren over de gang van zaken in het kamp en de invloed hiervan op Woudenberg en omgeving.
TIJDSBESLAG	3 voorbereidingslessen, excursie naar de Pyramide, 1 verwerkingsles.
PLAATS VAN UITVOERING	In de klas en bij de Pyramide.
LESMATERIAAL	Docentenhandleiding, werkbladen, DVD over de Franse Tijd en de Pyramide van Austerlitz, leerlingenboekjes over de Franse Tijd en de Pyramide.
CANON	Het project sluit aan op de vensters 'De Patriotten 1780 – 1795. Crisis in de Republiek' en 'Napoleon Bonaparte 1769-1821. De Franse Tijd'.

KOSTEN

€ 90,- per groep (incl. bezoek Pyramide van Austerlitz).

Schoffels en schoorstenen

INDUSTRIALISATIE IN UTRECHT

In dit project over de industrialisatie in de provincie Utrecht leven de leerlingen zich in in de tweede helft van de 19de eeuw. Zij lezen korte tekstjes en bestuderen historische kaarten en beeld- en archiefmateriaal van hun eigen gemeente. De leerlingen gaan op pad en bestuderen **INDUSTRIEEL ERFGOED** in de eigen omgeving. Ze 'bouwen' zelf een fabriek op de gemeentekaart van 1866 en maken kennis met begrippen als aan- en afvoerroutes, grondstoffen en achterland. Door het spelen van het **'PETTENSPEL'** bedenken en ervaren de leerlingen welke gevolgen de industrialisatie in de provincie Utrecht had voor een arbeider of een fabrieksdirecteur.

LEERGEBIED	Geschiedenis, omgevingsonderwijs, aardrijkskunde, handvaardigheid, rekenen.
LEERDOELEN	Het project kan een deel van de lesstof over de industriële revolutie vervangen. De leerlingen leren wat de industriële revolutie is en welke gevolgen die had voor hun eigen gemeente. Ze ontwikkelen kaartvaardigheden en leren conclusies trekken uit verschillende historische (archieff)bronnen. Ze maken kennis met onderzoekend leren, wat een opstap is voor het leren in het voortgezet onderwijs.
TIJDSBESLAG	4 voorbereidingslessen, bezoek aan industrieel erfgoed en 1 verwerkingsles.
PLAATS VAN UITVOERING	In de klas en bij industrieel erfgoed.
LESMATERIAAL	Docentenhandleiding, werkbladen, kaarten, het Pettenspel.
CANON	Het project sluit aan bij 'Verzet tegen kinderarbeid (19 ^{de} eeuw). De werkplaats uit, de school in.'
KOSTEN	€65,- per groep.

Je school kan de boom in!

Het onderhoud aan het landschap vereist veel handwerk. Bij Je School kan de Boom in! mogen leerlingen zelf meehelpen met **KNOTTEN** en **ZAGEN**. Hierdoor worden jongeren actief betrokken bij het onderhoud van ons cultuurlandschap. De leerlingen kunnen zich uitleven op een mooie locatie bij boer of eigenaar. Ze leren daarbij **SAMENWERKEN** en omgaan met verschillende gereedschappen. Daarnaast krijgen ze informatie over de vaak eeuwenoude cultuurhistorische elementen, zoals knotbomen, houtsingels en hakhoutbosjes, die ons landschap vorm geven. De werkdag wordt gecoördineerd door ervaren begeleiders van Landschap Erfgoed Utrecht.

LEERGEBIED	Biologie, aardrijkskunde, cultuurhistorie.
LEERDOELEN	De leerlingen leren over de geschiedenis en het onderhoud van kleine landschapselementen; ze krijgen waardering voor het landschap en maken kennis met vrijwilligerswerk.
TIJDSBESLAG	Vorbereidingsles 1 uur, werkdag 4 uur.
PLAATS VAN UITVOERING	In de buurt van de school; per locatie is plaats voor max. 60 leerlingen.
LESMATERIAAL	Docentenhandleiding, lesbrief, website met informatie over de verschillende werkgebieden en een aantal aanvullende opdrachten.
KOSTEN	1 - 30 leerlingen € 75,- 31 - 60 leerlingen € 150,- 61 - 90 leerlingen € 225,- 91 - 120 leerlingen € 300,-. De prijzen zijn per werkdag en exclusief eventuele kosten voor catering. LET OP: er is beperkte capaciteit.

Samenwerking

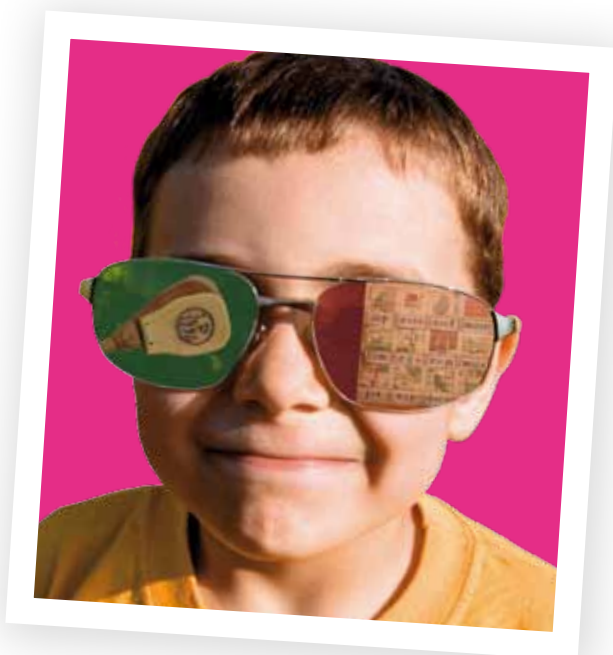
Landschap Erfgoed Utrecht betreft **SCHOLEN** tijdens de ontwikkeling van projecten om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de wensen en behoeften van het onderwijs. Daarnaast werken wij samen met andere partners om het gebruik en de inbedding van cultuureducatie in het curriculum te verankeren. Zo zorgen wij er samen met partners voor dat kunst en erfgoed leidt tot een mooie cultuurervaring voor leerlingen van het primair onderwijs.

Met Kunst Centraal

In de provincie Utrecht werkt Landschap Erfgoed Utrecht samen met Kunst Centraal, de provinciale stichting voor kunst- en cultuureducatie. Samen voeren wij het cultuurbeleid van de Provincie Utrecht uit. Kunst Centraal heeft een sterk netwerk van interne cultuurcoördinatoren (ICC-ers) op de scholen in de provincie. Landschap Erfgoed

Utrecht schuift met regelmaat bij netwerkbijeenkomsten aan om de ICC-ers te informeren over relevante onderwerpen met betrekking tot erfgoededucatie. Daarnaast verzorgen wij een onderdeel over erfgoededucatie tijdens de ICC-cursus. Om gehele schoolteams te informeren over erfgoededucatie bieden wij onze teamtrainingen ook aan binnen het aanbod deskundigheidsbevordering van Kunst Centraal. Onlangs hebben wij samen met Kunst Centraal een provinciale bijeenkomst georganiseerd over de nationale canon – www.entoen.nu – en het gebruik ervan in de klas. In opdracht van de Provincie Utrecht werken Kunst Centraal en Landschap Erfgoed Utrecht momenteel samen in een onderzoeksproject over de brede school. Hoe kan de provincie samen met Kunst Centraal en Landschap Erfgoed Utrecht de brede scholen ondersteunen in hun aanbod voor cultuureducatie?

Daarnaast ontwikkelen we samen educatieve projecten, waarin erfgoed in combinatie met één van de kunst disciplines, bijvoorbeeld muziek, drama, beeldende kunst of literatuur, centraal staat. Deze en meer erfgoedprojecten van Landschap Erfgoed Utrecht worden geprogrammeerd binnen het Cultuurprogramma van Kunst Centraal in meerdere gemeenten in de provincie. Voor meer informatie over het cultuurprogramma: www.kunstcentraal.nl

Troubadour op het plein – groepen 3/4

In de Middeleeuwen waren de rondreizende zangers/vertellers een belangrijke bron van informatie, nieuws en verhalen. De leerlingen maken op speelse wijze kennis met de Middeleeuwen in hun eigen omgeving en het leven van de troubadour.

Rondje om de Kerk – groepen 5/6

De leerlingen onderzoeken (de geschiedenis van) de plaatselijke kerk: zowel de religieuze functie als bouwstijl en de kerk als oriëntatiepunt in het landschap komen aan bod. Tijdens het project verzamelen de leerlingen woorden en beelden die ze gebruiken in een creatieve verwerkingsopdracht.

Sporen in het land – groepen 5/6

Dit project is in ontwikkeling voor schooljaar 2011-2012 en gaat over Land Art.

Met cultuureducatiepartners

Bij het bereiken van de scholen en aanbieden van erfgoedprojecten werken wij samen met cultuureducatiepartners zoals KUVO (Woerden) en Scholen in de Kunst (Amersfoort). Met Scholen in de Kunst hebben wij bovendien enkele erfgoedprojecten ontwikkeld die in Amersfoort bij hen kunnen worden afgenomen.

Uit je herinnering – groep 5

Leerlingen leren over het werk en leven van de Amersfoortse kunstenaar Armando. Daarnaast gaan de leerlingen in verschillende opdrachten aan de slag met eigen herinneringen en manieren om je te uiten.

Dit (her)denk ik! – groep 7

In dit project doen leerlingen een onderzoekje naar de betekenis van de vele Amersfoortse herdenkingsmonumenten. Tijdens het bezoek aan het Cavaleriemuseum krijgen zij bovendien nog andere vormen van herdenken te zien.

Voor meer informatie en reserveringen: www.scholenindekunst.nl.

Daarnaast werken wij samen met gemeenten. In opdracht van de gemeente Woudenberg bijvoorbeeld programmeren wij het Cultuurmenu voor alle basisscholen in deze gemeente. Zo komen alle leerlingen in hun schoolloopbaan vier maal met lokaal erfgoed in aanraking. De gemeente Wijk bij Duurstede is een goed voorbeeld van een actieve gemeente waar we intensief mee samenwerken om leerlingen op verschillende wijzen in contact te brengen met erfgoed in de directe omgeving.

Met culturele instellingen

Bij het ontwikkelen van onze erfgoedprojecten gaan we een samenwerking aan met lokale culturele instellingen zoals musea, archieven, archeologische werkgroepen, molenaars, historische verenigingen en natuurcentra zoals NME. In meerdere projecten brengen leerlingen een bezoek aan een instelling, krijgen een rondleiding en gaan actief aan de slag. Daarnaast adviseren wij culturele instellingen over hun educatieve projecten op het gebied van landschap en erfgoed. Ook kunnen wij in opdracht van een instelling een lokale variant op erfgoedprojecten uit onze leerlijn of nieuw lesmateriaal maken, zoals:

Nationaal Monument Kamp Amersfoort

Herinneringen aan Kamp Amersfoort – groep 7 en 8

Aan de hand van de verhalen van acht gevangenen maken de leerlingen kennis met de geschiedenis van Kamp Amersfoort. In de klas onderzoeken zij historische objecten die bij de personages horen. Voor meer informatie en reserveringen: www.kampamersfoort.nl.

Museum Maarssen

Buitenplaatsen aan de Vecht – groep 7 en 8

In dit project maken de leerlingen kennis met het dagelijks leven op een buitenplaats aan de Vecht. De leerlingen onderzoeken historische bronnen, doen opdrachten in en om het Museum Maarssen, tekenen hun eigen buitenplaats en schrijven zelf een eind aan een passend verhaal. Voor meer informatie en reserveringen: www.museummaarssen.nl

Met de Vrede van Utrecht

Bijna 300 jaar geleden kwamen diplomaten uit heel Europa in Utrecht bijeen en sloten een vredesverdrag: de Vrede van Utrecht. Voor het eerst eindigde een oorlog aan de onderhandelingstafel en niet op het slagveld.

Utrecht herdenkt deze unieke gebeurtenis met onder andere een educatief project: Vrede van Utrecht op School. Voor basisscholen is er een veelzijdig aanbod dat aansluit bij geschiedenis, kunst- en cultuureducatie, vredeseducatie en burgerschapsvorming. Zo is er ondermeer een interactieve tentoonstelling in Fort de Bilt, een rijdende Vrede Express, een beeldend pakket, een theatervoorstelling of de mogelijkheid schoolbreed een Vredesmusical in te studeren.

Alle scholen die een activiteit kiezen, ontvangen gratis het geschiedenispakket.

Dit is ontwikkeld door Landschap Erfgoed Utrecht:

- groep 1 en 2: 'Beertje Brom': hoe je eigen gedrag kan werken als een spiegel voor anderen.
- groep 3 en 4: Prentenboek 'Hoe de boze koning weer blij werd' over de Spaanse Successieoorlog die leidde tot de Vrede van Utrecht.
- groep 5 en 6: Stripboek waarin twee honden het verhaal vertellen over de aanleiding, totstandkoming en betekenis van de Vrede van Utrecht.
- groep 7 en 8: Lessen rondom DVD met een gedramatiseerde film van RTV Utrecht die een inzichtelijk beeld geeft van belangrijke spelers bij de Vrede van Utrecht.

Ga voor meer informatie over inhoud en inschrijving naar:

www.vredevanutrecht2013.nl/opschool.

Advies^{en}scholing

Wie met erfgoed aan de slag wil, werkt met tastbare voorbeelden uit de eigen omgeving. Maar hoe betrek je nu precies dat landschap en erfgoed in de les? Landschap Erfgoed Utrecht laat u dat graag zien!

U kunt bij ons terecht voor **INFORMATIE EN ADVIES** over erfgoed, erfgoededucatie en landelijke ontwikkelingen op dit gebied, zoals de nationale canon. Wij ondersteunen **INTERNE CULTUURCOÖRDINATOREN** door regelmatig onderdelen in ICC-netwerkbijeenkomsten en cursussen te verzorgen. Daarnaast bieden wij teamtrainingen waarover u hier meer kunt lezen. Naast scholen adviseren wij ook gemeenten en culturele en landschappelijke instellingen over erfgoededucatie. Zo willen wij ervoor zorgen dat erfgoededucatie een meer betekenisvolle plek krijgt in uw gemeente.

Erfgoed doen!

Wat is erfgoededucatie? Wat er is aan erfgoed in de omgeving van de school? Erfgoed is voor veel leerkrachten een tamelijk abstract begrip. In deze teamtraining ga je daar echter concreet mee aan de slag. Leerkrachten ontdekken op een actieve manier hoe je erfgoededucatie kunt inpassen in de les en bij cultuureducatie: welke werkvormen kun je koppelen aan erfgoed, welke keuzes maak je en waarom doe je dit? De kennis wordt meteen in praktijk gebracht door het bedenken van lesideeën bij het erfgoed uit de eigen omgeving.

Voor meer informatie: onderwijs@landschaperfgoedutrecht.nl. Daarnaast is deze training ook opgenomen in het aanbod deskundigheidsbevordering van Kunst Centraal. Kosten: €450,- per team (duur 1,5 - 2 uur)

Onze school canonproof

Sinds augustus 2010 is de nationale canon opgenomen in de kerndoelen voor het primair onderwijs. Maar wat betekent de invoering van de canon in de praktijk? Welke rol kan de canon spelen in de lessen? Deze training gaat daarop in. Daarbij is er ook aandacht voor het vertalen van canononderwerpen naar de eigen omgeving van de leerlingen. De canon is ontwikkeld voor groep 5-8, maar het zal duidelijk worden dat de canon voor de hele school leuk en interessant kan zijn. De omvang van het theoretische deel hangt af van de basiskennis over de nationale canon. De nadruk ligt op praktijk en inspiratie.

Voor meer informatie: onderwijs@landschaperfgoedutrecht.nl. Daarnaast is deze training ook opgenomen in het aanbod deskundigheidsbevordering van Kunst Centraal. Kosten: €450,- per team (duur 1,5 - 2 uur)

Andere producten

Standenspel Groep 7 - 8

In het bordspel 'Op weg in Wanningen en Overdenkel' maken leerlingen op een speelse manier kennis met de **MIDDELEEUWSE STANDENMAATSCHAPPIJ**. Na het lezen van het introductieverhaal ervaren de leerlingen hoe het is om bevoorrecht te zijn in de 15de eeuw, maar ook hoe het leven eruit ziet als je voor een dubbeltje bent geboren en nooit een kwartje kunt worden... Want het lot bepaalt in welke stand je geboren wordt: hertog, boer, knecht, koopman of bisschop. Te koop bij Landschap Erfgoed Utrecht voor € 75,00 incl. verzendkosten en btw.

Meer informatie: onderwijs@landschaperfgoedutrecht.nl.

Canon in de klas Groep 5 - 8

De vensters van de landelijke canon www.entoen.nu kunnen vaak goed vertaald worden naar lokale, **UTRECHTSE GEBEURTENISSEN**, monumenten of personen. De nationale vensters worden verlevendigd door verhalen uit de eigen omgeving. Hierdoor komt de geschiedenis dichterbij en wordt tastbaar. De canon is breder dan alleen het vak geschiedenis. Een venster als Kamp Amersfoort (Tweede Wereldoorlog) is bijvoorbeeld ook een mooie **INSPIRATIEBRON** voor het vak beeldende kunst: de gevangenen maakten tekeningen en gebruiksvoorwerpen van afvalmateriaal.

De canon van Nederland is sinds 2010 officieel opgenomen in de kerndoelen van het primair onderwijs.

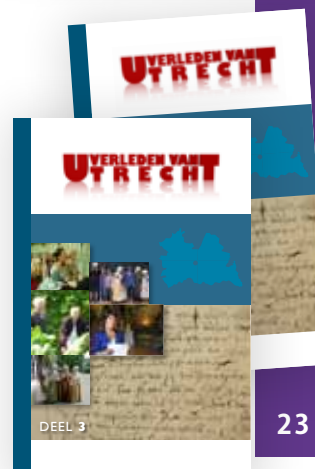
Meer informatie: www.regiocanons.nl/utrecht/onderwijs canon.

DVD's Verleden van Utrecht Deel 1, 2 en 3

Beleef het Verleden van Utrecht en ontdek samen met Annechien Steenhuizen vele **OPMERKELIJKE GEBEURTENISSEN** die de geschiedenis van de provincie Utrecht gekleurd hebben. In samenwerking met RTV Utrecht heeft Landschap Erfgoed Utrecht inmiddels drie DVD's Verleden van Utrecht gemaakt met in totaal 30 afleveringen van elk 12 minuten. De onderwerpen zijn heel divers: over bijvoorbeeld de teloorgang van een wereldstad als Dorestad, kinderarbeid in de Veenendaalse fabrieken en het ontstaan van de Pyramide van Austerlitz. Scholen kunnen van elk deel gratis een exemplaar aanvragen.

Meer informatie: onderwijs@landschaperfgoedutrecht.nl.

Kijk ook op: www.verledenvanutrecht.nl. Een aantal afleveringen is ook opgenomen in de website Canon in de Klas.

Erfgoed **educatie**

Landschap Erfgoed Utrecht voor erfgoededucatie

Door leerlingen het landschap en erfgoed in hun eigen omgeving te laten onderzoeken, leren ze hiervan te genieten en de waarde ervan in te zien.

Team Educatie van Landschap Erfgoed Utrecht maakt daarom erfgoedprojecten voor zowel het primair als voortgezet onderwijs. Daarnaast werken wij aan de verankering van erfgoededucatie in het onderwijs.

Wilt u meer weten over

- omgevingsgeschiedenis
- onze erfgoedprojecten
- scholing en advies over erfgoededucatie
- uw culturele omgeving
- het inzetten van de canon in uw les

Mail of bel ons!

Landschap Erfgoed Utrecht

Bunnikseweg 25, 3732 HV De Bilt

Postbus 121, 3730 AC De Bilt

T (030) 220 55 34

onderwijs@landschaperfgoedutrecht.nl

<http://onderwijs.landschaperfgoedutrecht.nl>

LANDSCHAP ERFGOED UTRECHT

provincie Utrecht